

Erkki Kuujo

MONIKIELISEN VIIPURIN KOULULAITOS

Viipuri on maamme historiassa tullut tunnetuksi sen kansainvälisimpänä kaupunkina, mikä ilmenee esim. siitä, että vuonna 1812 arviointiin sen siviiliväestöstä olleen äidinkieleltään saksalaisia 362, ruotsalaisia 412, suomalaisia 1 273 ja venäläisiä 846. Miten tuo kansainvälisyys tuli näkyviin sen koululaitoksessa?

Varhaisin koululaitos

Viipurin linna valmistui vuonna 1293 saarelleen vanhan karjalaisen asutuksen päälle, kuten leningradilaiset arkeologit ovat äskettäin osoittaneet. Viipurin kaupunki, jonka porvareista vauraimmat kävivät kauppaa Tallinnan saksalaisten hansakauppiaiden kanssa, kehittyi vähitellen seuraavalla vuosisadalla linnan viereiselle niemelle. Koulu mainitaan Viipurissa ensimmäisen kerran 1409, mutta varmuutta ei ole, oliko se kirkon vai kaupunkiyhteisön ylläpitämä. Lisäksi oli dominikaani- ja fransiskaanihuostarin yhteydessä koulut, joihin todennäköisesti otettiin oppilaita myös huostarin ulkopuolelta. Ainakin dominikaanihuostarissa oli koulun johdossa erityinen lehtori. Fransiskaanihuostarin johtajana oli 1400-luvun lopussa mies, joka oli Bolognassa ensimmäisenä suomalaisena saanut teologian tohtorin arvon. Muutama viipurilainen jatkoi opintojaan Keski-Euroopan yliopistoissa kuten Prahassa, Leipziginissä, Greifswaldissa ja Wittenbergissä.

1500-luvun Viipurissa koulu oli — kuten muuallakin Ruotsi-Suomessa — valtion ylläpitämä kirkollinen latinakoulu eli katedraaliskoulu, jonka rehtorit usein olivat käyneet opissa luterilaisuuden tyyssijassa Wittenbergin yliopistossa tai jossakin muussa saksalaisessa yliopistossa. Mitään oppilasluetteloja ei ole säilynyt tuolta ajalta,

mutta varmastikin osa oppilaista on ollut viipurilaisia porvarispoikia, ja moni heistä jatkoi opintoja erityisesti Rostockin yliopistossa.

Vuonna 1607 Viipurin kouluun perustettiin teologian lehtorin virka, ja näin koululla oli jonkinlaiset mahdollisuudet kouluttaa pappeja Itä-Suomeen. Kun Turku sai vuonna 1640 yliopiston kenraalikuvernööri Pietari Brahen ansiosta, siirrettiin sikäläinen lukio seuraavana vuonna Viipuriin, missä entinen katedraaliskoulu alennettiin triviaaliskouluksi päätehtävänäään valmistaa oppilaita lukioon. Näyttää siltä, että saksalaisten suurkauppiaiden hallitsema maistraatti olisi suhtautunut karsaasti sen tuomiovallasta erotettuun lukioon. Rikkaat porvarit hankkivat yksityisopettajia, ja 1600-luvun lopulla syntyi maistraatin alaisuuteen saksalainen koulu, jossa opetettiin saksaa, laskentoa ja kirjoitusta ja jossa oli oppilaina myös tyttöjä. Lukiopilaista jatkoi vuosina 1640–1710 n. 80 opintojaan Turun yliopistossa, 35 Tarton yliopistossa ja jokunen Saksassa.

Koululaitos 1710–1812

Vuonna 1710 tapahtui Viipurin kaupungin asemassa suuri muutos: se siirtyi Ruotsin vallasta venäläisten haltuun, jotka käytännössä hallitsivat sitä samalla tavalla kuin Baltian puolella samana vuonna valloittamiaan Tallinnaa ja Riiikaa. Se merkitsi mm. sitä, että Viipurissa tähän asti ruotsia virkakielenään käyttänyt maistraatti siirtyi nyt saksan kielen käyttäjäksi. Kun 1700-luvun alussa oli nykyisen Leningradin paikalla sijainneesta Nevanlinnasta siirtynyt Viipuriin saksalaisia suurkauppiaita, vahvistui siellä saksalainen aines, vaikka koko ajan kaupungin perustamisesta alkaen oli suomenkielinen väestönosa ollut lukumääräisenä enemmistönä ja saksalaisten suurkauppiaiden ohella oli ollut myös ruotsinkielistä säätyläistöä.

Edellä esitetty huomioon ottaen oli luonnollista, että vuoden 1710 vallanvaihdon jälkeen Viipurissa säilyi vain saksalainen koulu, johon opettajat hankittiin Saksasta ja jonka oppiaineet olivat uskonto, luvunlasku, kirjoitus, kirjanpito, latina, saksa ja venäjä — viimeksi mainitun aineen opetus ei tietenkään ollut Saksasta tulleen

opettajan huolena. Kouluun otettiin myös tyttöjä, ja vuodesta 1745 alkaen kaupungissa oli jonkin aikaa erillinen tyttökoulu.

Tämä saksalainen koulu oli tietenkin hyödyllinen niille, jotka ryhtyivät harjoittamaan kauppiaan ammattia, mutta kirkko tarvitsi Karjalaan pappeja. Vasta vuonna 1745 perustettiin Viipuriin katedraalikoulu.

1780-luvulla valistuneen hallitsijan Katariina II:n aikana tuli suuri muutos Viipurin koululaitokseen: Viipurin kuvernementin samoin kuin Venäjälle kuuluneiden Itämeren maakuntien koululaitos alistettiin Pietarin saksalaiselle kouluhallitukselle. Viipurin katedraalikoulu lopetettiin, ja tilalle tuli alempi ja ylempi koulu, joista jälkimmäistä ryhdyttiin kutsumaan pääkouluksi. Niiden opetuskieli oli siis saksa. Tosin myös venäjää opetettiin, ja myös piirustuksen opetus kävi venäjäksi, koska tuon aineen opettajat eivät osanneet saksaa. Neli-luokkaisessa pääkoulussa oli opetettava myös lukemista, kirjoitusta, laskentaa, »ihmisen velvollisuuksia», historiaa, maantiedettä, algebraa, geometriaa, mekaniikkaa, fysiikkaa ja rakennustaitoa, mutta kolmen viimeksi mainitun aineen sijasta opetettiin ranskaa. Lisäksi opetettiin latinaa niille, jotka aikoivat jatkaa opintojaan. Edellä esitetyistä aineista on tyypillisesti valistuskauteen kuuluva oppi ihmisen velvollisuuksista. Oppikirjaksi koulutoimikunta oli julkaissut lähes 200-sivuisen »Kirjan ihmisen ja kansalaisen velvollisuuksista». Siinä esitettiin erilaisia hyveitä ja velvollisuuksia, kuten oikeamielisyyttä, mielen tasapainoa, ystävällisyyttä, rauhanrakkautta, avuliaisuutta, totuudellisuutta, rehellisyyttä, järjestyksen halua, ahkeruutta, taloudellisuutta jne. Myös lueteltiin erilaisia kartettavia paheita. Sitten annettiin terveyttä koskevia neuvoja ja erikseen käsiteltiin yhteiskunnallisia velvollisuuksia.

Pääkoulun opettajien enemmistö oli Saksan yliopistoissa opiskelleita Baltian saksalaisia. Tyttöoppilaat sijoitettiin alempaan ja ylempään tyttökouluun, joissa varsinaisten oppiaineiden opetus oli pääkoulun miesopettajien huolena, kun taas niiden johtajattaret opettivat käsitöitä ja käytännön kielitaitoja. Säätyeroja ei koulussa tunnustettu: samalla luokalla olivat esimerkiksi suutarin ja siviilikuvernöörin tyttäret. — Viipurin koulujen oppilasmäärä vaihteli 1700-luvun lopulla 67–99 pojan ja 19–61 tytön välillä.

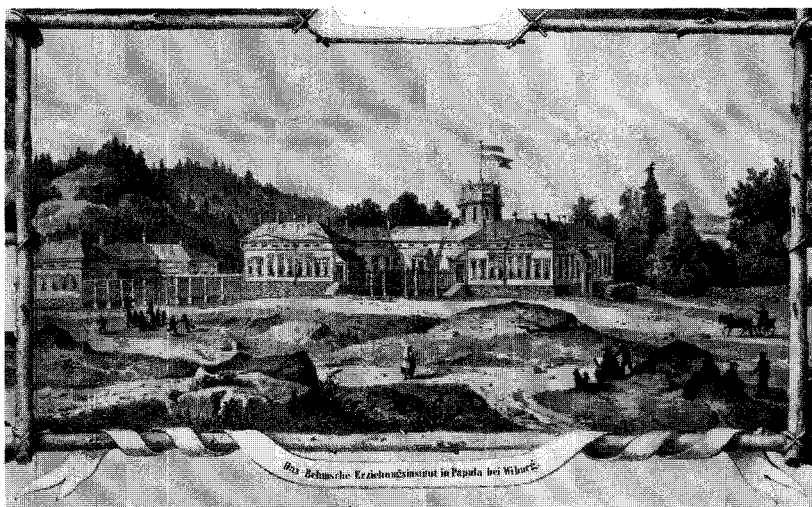
Vuonna 1803 Viipurin kuvernementin koululaitos alistettiin Tar-

ton yliopiston koulukomission alaiseksi. Viipurin koululaitoksen ylimmäksi kouluksi perustettiin lukio, jonka opetuskielenä säilyi saksa. Kun Viipurin lääni yhdistettiin muuhun Suomeen 1812, näytti aluksi siltä, että Viipurin lukio alistetaan Porvoon piispalle ja yhdenmukaistetaan Suomen muiden lukioiden malliin. Läänin koulutarkastajan Erik Melartinin onnistui kuitenkin estää se, ja keisari määräsi Viipurin lukion jatkamaan itsenäisenä. Saksa säilyi Viipurin lukion opetuskielenä, vaikka Porvoon piispa vastusti sitä, koska »niitä nuorukaisia, jotka nauttivat opetusta viipurilaisissa kouluissa, ei aiottu kansalaisiksi johonkin Saksaan kuuluvaan maakuntaan, vaan Venäjän keisarikuntaan yhdistettyyn Suomeen». Myös tyttökoulu säilyi kaikille avoimena, kun raukesi se järjestämiskomitean ehdotus, että sen yläluokille otettaisiin vain »parempien ihmisten» lapsia.

Saksalaiset koulut vuoden 1812 jälkeen

Saksalaisuus oli kuitenkin heikkenemässä 1800-luvun alkupuolen Viipurissa. Maistraatin virkakieleksi tuli vuonna 1812 saksan tilalle ruotsi, samoin kuin läänin muidenkin virkamiesten. Lännestä tuli uusia virkamiehiä, etenkin 1839 perustettuun Viipurin hovioikeuteen. Saksankielisen lukion oppilasmäärä vähentyi, ja kehityksen luonnollisena seurauksena muutettiin lukio ruotsinkieliseksi 1841.

Saksalaiset koulut eivät tosin täysin kadonneet Viipurista, sillä vaikka saksaa äidinkielenään puhuva väestö — etenkin suhteellisesti — väheni, oli sillä taloudelliset edellytykset ylläpitää yksityisiä kouluja, joista merkittävin oli Karl Behmin koulu 1853–81. Olihan vuoden 1870 väenlaskun mukaan Viipurin 1869 säätyläisistä saksalaisia 401, mikä edusti n. 66 % kaupungin saksalaisista, kun taas ruotsalaisväestöstä (2 261) oli säätyläisiä 797 ja suomalaisista (6 845) vain 137. Venäläisistä (3 257) kuului säätyläistöön 491, mutta heidän koululaitoksensa kehittyi Viipurissa hitaasti.

Behmin saksalainen koulu. — Valok. Museovirasto.

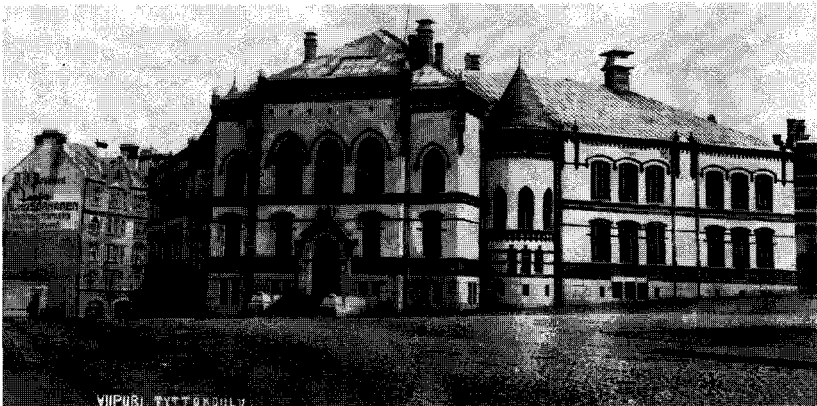
Venäläiset koulut

1700-luvun puolivälissä oli Viipuriin syntynyt venäläinen sotaväen-koulu. Siinä kävi venäläisten sotamiesten lapsia, jotka siellä kasvatettiin kruunun kustannuksella, mutta sinne otettiin myös muiden lapsia, jos nämä ryhtyivät aikanaan sotilaiksi. Koulussa opetettiin uskontoa, lukemista, laskentaa, sotilasasioita ja käsitöitä. Koulu toimi 1880-luvulle muuttuen sitten venäläiseksi kansakouluksi. — Viipuriin oli 1700-luvun kuluessa asettunut venäläisiä muonakauppiaita ja muita alempiin palvelusammatteihin kuuluvia sekä jonkin verran venäläistä virkakuntaa, mutta heille ei tuolloin vielä ollut kouluja. Vasta 1859 perustettiin ensimmäinen yksityinen venäläinen koulu ja 1862 ala-alkeiskoulu, myöhemmin vielä muitakin, ja 1912–18 toimi Viipurissa venäläinen kansakoulunopettajaseminaari.

ri. Vuonna 1882 perustettiin venäläinen siviilireaalilukio ja 1886 naislukio. Maamme itsenäistyttyä toimi Viipurissa 1919–39 sikkäläisen ortodoksisen seurakunnan ylläpitämänä venäläinen reaalilyseo.

Ruotsalaiset ja suomalaiset koulut vuoden 1841 jälkeen

Edellä todettiin Viipurin saksankielisen lukion vuonna 1841 muuttuneen ruotsinkieliseksi. Samaan aikaan oli myös saksankieliset tyttökoulut muutettu ruotsinkielisiksi. Pian alkoi Viipurissakin nousta esiin kysymys, olisiko suomenkielisille järjestettävä omakielinen oppikoulu. Papisto oli järjestänyt suomenkielistä alkeisopetusta 1750-luvulta alkaen, ja Neitsytniemelle oli pystytetty vaatimaton koulurakennus. Vuonna 1849 oli perustettu »kansakoulu työväen lapsille Viipurissa», ja 1860 siellä oli Adam Wilken testamenttilahjoituksen turvin avattu viisiluokkainen alkeiskoulu. 1870-luvulla perustettiin varsinainen kansakoululaitos, ja vuosien mittaan rakennettiin eri puolille kaupunkia kansakouluja, joiden luokista murto-osa oli ruotsinkielisiä.

Viipurin suomalainen tyttökoulu. — Valok. Museovirasto.

Viipurin ruotsalainen yhteislyseo. — Valok. Museovirasto.

Suomenkielinen oppikoulu kehittyi 1870-luvulta alkaen kahdella linjalla (Viipurin reaalikoulu → Viipurin alkeiskoulu → Viipurin suomalainen reaalilyseo ja Viipurin suomalainen yksityislyseo → Viipurin klassillinen lyseo). Oppilastulva pakotti vähitellen perustamaan lisää oppikouluja, niistä osa yhteiskouluina; ensimmäisenä alkoi toimintansa Viipurin yhteiskoulu 1898. Vuonna 1881 syntyi Viipurin suomalainen tyttökoulu, josta kehittyi Viipurin tyttölyseo 1925. Aiheemme kannalta ei ole tarpeen tarkemmin selostaa 1920- ja 1930-luvun laajenevaa suomenkielistä oppikoulutoimintaa.

Miten sitten kävi ruotsinkielisten koulujen? Vanha lukio oli 1857–62 Kasimir von Kothenin suunnittelemana siviililukiona ja 1862–74 yläalkeiskouluna, kunnes siitä muodostettiin Viipurin ruotsalainen klassillinen lyseo, joka 1883 sai myös reaalilinjan. Ruotsinkielinen väestö oli supistunut niin, että sitä oli vuonna 1930 enää 2 103 henkeä 52 253:sta. Katariina II:n ajoilta periytynyt ruotsinkielinen tyttökoulu yhdistettiin oppilaspulan vuoksi 1930-luvulla lyseoon. Näin syntyneen yhteislyseon toiminta päättyi 1940.

Jatkosodan vuosina oli Viipurissa vain suomenkielistä kansa- ja oppikoulutoimintaa.

Edellä olevassa katsauksessa on koetettu osoittaa monikansallisen Viipurin kuvastuminen sen kouluoloihin. Viipurista ei tiedetä, että koulun opetuskielestä olisi käyty suurempia riitoja. Viipurihan oli tunnettu suvaitsevaisuudestaan, mihin lienee ollut johdattamassa jo keskiajalta lähtien kauppiaiden kuuluminen moneen eri kansakuntaan. Tätä suvaitsevaisuutta uskonnollisen elämän piirissä todistaa esim. se, että 1818 Viipuriin perustetun Pipliaseuran haaraosaston ensimmäisissä vuosijuhlissa esiintyi myös kreikkalaiskatolinen kirkkokuoro, ja niissä pidettiin puheita suomeksi, ruotsiksi, saksaksi ja venäjäksi.

Nykyisessä venäläisessä Viipurissa säilyneet koulurakennukset tuskin liittävätkin niiden nykyisiä käyttäjiä menneisyyteen. Suomalaista turistia ehkä muistuttaa keskiajan koululaitoksesta dominikaaniluostarin kirkko, joka nykyään on hienomekaaninen tehdassali, ja saksalaisuus tulee ehkä mieleen kuljettaessa entistä Karjaportinkatua vanhojen porvaristalojen ohitse paraatikentän saksalais-ruotsalaisen kirkon luo, kirkkohan tosin nykyisin on merisotilaiden klubina. Vanhaan venäläiseen Viipuriin varmaankin saa elävimmän siteen nykyäänkin toimivassa ortodoksisessa katedraalissa; tosin siellä esitettyä uskontoa ei ole oppiaineena nykyisen Viipurin kouluissa.

Lähteet

Rajainen, Maija, Vanhan Suomen koulut I (Historiallisia tutkimuksia XXV, Helsinki 1940).

Viipurilaisten koulujen matriikkelit ja historiikit.

Viipurin kaupungin historia I–V. Lappeenranta 1974–1982.

Hietala, Marjatta, Karjalan koulut — avain Eurooppaan (Karjala 3, Karjalan yhteiskunta ja talous, Hämeenlinna 1982).